देवातिथिः काण्वः।इन्द्रः, १५-१८ पूषा वा, १९-२१ कुरुङ्गः। प्रगाथः (विषमा बृहती, समा सतोबृहती), २१ पुरउष्णिक् ।

यदिन्द्र प्रागपागुदङ्ङ्ग्वा हूयसे नृभिः।सिमा पुरू नृषूतो अस्यानवेऽसि प्रशर्ध तुर्वशे॥ ८.००४.०१

यत्- यदा। इन्द्र। त्वम्। प्राक्- प्राच्याम्। अपाक्- प्रतीच्याम्। उदक्- उदीच्याम्। न्यक्- नीच्याम्। नृभिः- मनुष्यैः। हूयसे- आहूयसे। सिम- श्रेष्ठेति सायणः। प्रशर्ध- प्रकर्षबलवन्। आनवे- स्तावके। णु स्ततौ। आभिमुख्येन नौति स्तौतीति आनवः। तुर्वशे- क्षिप्रकारिणि। पुरु- बहुधा। नृसूतः- निष्पन्नरसः। असि- भवसि ॥१॥

यद्वा रुमे रुशमे श्यावके कृप इन्द्र मादयसे सचा।
कण्वासस्त्वा ब्रह्मभिः स्तोमवाहस इन्द्रा यच्छन्त्या गहि॥ ८.००४.०२

यत्- यदा। रुमे- रोदनोपलक्षितदुःखनाशिनि। रोदनं मा भवत्विति रुमा। रुशमे- पापशमनकारिणि। रुं पापं शमयतीति रुशमः। श्यावके- अरुणे गतिशीले वा। कृपे- कर्मण्ये। इन्द्र। सचा- सहैव। मादयसे- तृप्तो भवसि। तदा। कण्वासः- मन्त्रविदः। स्तोमवाहसः- मन्त्रवाहकाः। इन्द्र। त्वा- त्वाम्। ब्रह्मभिः- मन्त्रैः। यच्छन्ति- ददति। आ गहि- आगच्छ ॥२॥

यथा गौरो अपा कृतं तृष्यन्नेत्यवेरिणम्।
आपित्वे नः प्रपित्वे तूयमा गहि कण्वेषु सु सचा पिब॥ ८.००४.०३

यथा। तृष्यन्- तृष्णायुक्तः। गौरः- कृष्णमृगः। इरिणम्- निस्तृणम्। अपा कृतम्- जलपूर्णं तटाकम्। अव एति- गच्छति तथा। नः- अस्माकम्। आपित्वे- बान्धव्ये। प्रपित्वे- प्राप्ते। तूयम्- क्षिप्रम्। आ गहि- आगच्छ। कण्वेषु- मन्त्रवित्सु। सचा- सहैव। सु- सुष्ठु। पिब- रसमनुभव ॥३॥

Dr. Rangani

मन्दन्तु त्वा मघवन्निन्द्रेन्दवो राधोदेयाय सुन्वते।

आमुष्या सोममपिबश्चमू सुतं ज्येष्ठं तद्दधिषे सहः॥ ८.००४.०४

मघवन्- सम्पद्युक्त। इन्द्र- परमेश्वर। सुन्वते- रसनिष्पादकाय। राधोदेयाय- संसिद्धिदानाय। इन्दवः- हृदयस्पर्शिनः क्लेदनशीला रसाः। त्वा- त्वाम्। मन्दन्तु- तर्पयन्तु। चमूसुतम्- द्यावापृथिव्योर्निष्पन्नम्। ज्येष्ठम्- मुख्यम्। सोमम्- रसम्। आमुष्य- अपहृत्य। अपिबः- अनुभूतवान्। तत्- ताम्। सहः- शक्तिम्। दधिषे- धारयसि ॥४॥

प्र चक्रे सहसा सहो बभञ्ज मन्युमोजसा। विश्वे त इन्द्र पृतनायवो यहो नि वृक्षा इव येमिरे॥ ८.००४.०५

सहसा- शक्त्या। प्र- प्रकर्षेण। सहः- शत्रुभिभवम्। चक्रे- अकरोत्। ओजसा- बलेन। मन्युम्- क्रोधम्। बभ- बिभेद। यहो- महात्मन्। इन्द्र- परमेश्वर। विश्वे- सर्वे। ते- अमी। पृतनायवः- त्वया सह युद्धकामाः शत्रवः। वृक्षा इव- तरव इव। नि येमिरे- स्तम्भितास्तिष्ठन्तीति भावः ॥५॥

सहस्रेणेव सचते यवीयुधा यस्त आनळुपस्तुतिम्।

पुत्रं प्रावर्गं कृणुते सुवीर्ये दाश्नोति नमउक्तिभिः॥ ८.००४.०६

यः। ते- तव। उपस्तुतिम्- मन्त्ररूपं स्तोत्रम्। आनट्- व्याप्नोति। सः। यवीयुधा- तरुणेन। सहस्रेणेव- प्रभूतेन। सचते- समवैति। यः। नमउक्तिभिः- प्रणामयुक्तस्तोत्रैः। दाश्नोति- तुभ्यं ददाति। दाशृ दाने। सः। प्रावर्गं- शत्रूणां वर्जयितारम्। पुत्रम्। सुवीर्ये- शोभनपराक्रमे। कृणुते- कुरुते ॥६॥

मा भेम मा श्रमिष्मोग्रस्य सख्ये तव। महत्ते वृष्णो अभिचक्ष्यं कृतं पश्येम तुर्वशं यदुम्॥ ८.००४.०७

उग्रस्य- उद्गूर्णस्य। तव- ते। सख्ये- मैत्र्याम्। मा। भेम- भीता वयम्। मा। श्रमिष्म- श्रान्ता भवेम। ते- तव। वृष्णः- वर्षकं बलम्। महत्। अभिचक्ष्यम्- प्रख्यापनीयम्। कृतम्। तुर्वशम्- क्षिप्रकारिणम्। यदुम्- याज्ञिकम्। यजते इति यदुरिति शब्दकल्पद्रुमे। नियतं वा। यम उपरमे। पश्येम ॥७॥

Dr. Ranganji

स॒व्यामनु॑ स्फि॒ग्यं॑ वावसे॒ वृषा॒ न दा॒नो अ॑स्य रोषति।

मध्वा॒ सम्पृ॑क्ताः सार॒घेण॑ धे॒नव॒स्तूय॒मेहि॒ द्रवा॒ पिब॑॥ ८.००४.०८

वृषा- वर्षक इन्द्रः। सव्यामनु स्फिग्यम्- सव्येन कटिप्रदेशोपलक्षितदेहैकदेशेन। वावसे- कृत्स्नं जगद्वस्ते। दानः- अवखण्डयिता। दो अवखण्डने। अस्य- इमम्। न। रोषति- हिनस्ति। सारघेण- मधुमक्षिकासम्बन्धिना। मध्वा- मधुना। सम्पृक्ताः- संयुक्ताः। रससंयुक्ता इति भावः। धेनवः- चिद्रश्मयः। एहि- तानायाहि। द्रव- द्रुतं सर। पिब- अनुभव ॥८॥

अ॒श्वी र॒थी सु॑रू॒प इद्गोमाँ॒ इदि॑न्द्र ते॒ सखा॑।

श्वात्र॒भाजा॒ वय॑सा सचते॒ सदा॑ च॒न्द्रो याति॑ स॒भामुप॑॥ ८.००४.०९

अश्वी- प्राणतुरगयुक्तः। रथी- शोभनरंहणः। सुरूपः- सुन्दरः। गोमान्- तेजस्वी। इन्द्र- ईशनाधिदैवत। ते- तव। सखा- मित्रभूतः। श्वात्रभाजा- सम्पत्सम्भक्ता सोमः। वयसा- हव्येन। सचते- समवैति। सदा। चन्द्रः- आह्लादकरः। अथवा चन्द्रसम्बन्धी। सभाम्- देवयजनदेशम्। उप याति- आगच्छति ॥९॥

ऋश्यो॒ न तृष्य॑न्नव॒पान॒मा ग॑हि॒ पिबा॒ सोमं॒ वशाँ॒ अनु॑।

नि॒मेघ॑मानो मघवन्दि॒वेदि॑व॒ ओजि॑ष्ठं दधिषे॒ सहः॑॥ ८.००४.१०

ऋश्यः- गौरः। न- इव। तृष्यन्- तृषितः। अवपानम्- रसम्। आ गहि- आगच्छ। वशान् अनु- यथाकामम्। सोमम्- रसम्। पिब- अनुभव। मघवन्- इन्द्र। निमेघमानः- वृष्ट्युदकानि अवाङ्मुखानि सिञ्चन्। दिवेदिवे- प्रतिदिनम्। ओजिष्ठम्- अतिशयेन तेजोयुक्तम्। सहः- बलम्। दधिषे- धारयसि ॥१०॥

अध्व॑र्यो द्रा॒वया॒ त्वं सोम॒मिन्द्रः॑ पिपासति। उप॑ नू॒नं यु॑युजे॒ वृष॑णा॒ हरी॒ आ च॑ जगाम वृत्र॒हा॥ ८.००४.११

Dr. Rangaji

अध्वर्यो- ध्वरविरोधकर्मकाम । त्वम् । सोमम्- रसम् । द्रावय- द्रवणशीलं कुरु । इन्द्रः । पिपासति- पातुमनुभवितुमिच्छति । नूनम्- निश्चयेन । वृषणा- वर्षकौ । हरी- प्राणाश्वौ । उप युयुजे- योजितवान् । वृत्रहा- आवरणबाधक इन्द्रः । च । आजगाम- आगतवान् ॥११ ॥

स्वयं चित्स मन्यते दाशुरिर्जनो यत्रा सोमस्य तृम्पसि।
इदं ते अन्नं युज्यं समुक्षितं तस्येहि प्र द्रवा पिब॥ ८.००४.१२

यत्र । सोमस्य- सोमेन रसेन । तृम्पसि- तृप्यसि । सः । दाशुरिः- दायकः । जनः । स्वयम्- स्वतः । चित्- एव । मन्यते- त्वां मननं करोति । इदम्- अयम् । ते- तव । युज्यम्- सुयोजितः । अन्नम्- रसः । समुक्षितम्- आसिक्तः । तस्य- तम् । आ इहि- आगच्छ । प्र- प्रकर्षेण । द्रव- सर । पिब- अनुभव ॥१२ ॥

रथेष्ठायाध्वर्यवः सोममिन्द्राय सोतन। अधि ब्रध्नस्याद्रयो वि चक्षते सुन्वन्तो दाश्वध्वरम्॥ ८.००४.१३

अध्वर्यवः- ध्वरविरोधकर्मकामाः । रथेष्ठाय- लक्ष्यप्रापकरंहणप्रतीकवाहनस्थाय । इन्द्राय- ईशनाधिदैवताय । सोमम्- रसम् । सोतन- निष्पादयत । ब्रध्नस्य- मूलस्य । अद्रयः- ग्रावाणः स्थैर्यप्रतीकाः । दाश्वध्वरम्- दातुर्यजमानस्य अध्वरसम्बन्धिनं सोमं रसम् । सुन्वन्तः- निष्पादयन्तः । वि चक्षते- विशेषेण प्रकाशन्ते ॥१३ ॥

उप ब्रध्नं वावाता वृषणा हरी इन्द्रमपसु वक्षतः।
अर्वाञ्चं त्वा सप्तयोऽध्वरश्रियो वहन्तु सवनेदुप॥ ८.००४.१४

ब्रध्नम्- आधारम् । उप वावाता- सम्भजन्तौ । वृषणा- वर्षकौ । हरी- प्राणाश्वौ । इन्द्रम् । अपसु- अस्माकं शोभनकर्मसु । वक्षतः- प्रापयतः । अर्वाञ्चम्- अस्मदभिमुखम् । त्वा- त्वाम् । सप्तयः- प्राणाश्वाः । अध्वरश्रियः- यज्ञलक्ष्मीभूताः । सवना- सम्भजनानि । उप वहन्तु- प्रापयन्तु ॥१४ ॥

प्र पूषणं वृणीमहे युज्याय पुरूवसुम्। स शक्र शिक्ष पुरुहूत नो धिया तुजे राये विमोचन॥ ८.००४.१५

Dr. Rangani

पूषणम्- पोषकम्। पुरूवसुम्- मघवन्तम्। युज्याय- योगाय। प्र- प्रकर्षेण। वृणीमहे- वरणं कुर्मः। शक्र- शक्तिमन्। पुरुहूत- बहुभिः साहाय्यायाहूत। विमोचन- बन्धविमोचक। इन्द्र। धिया- बुद्ध्या। तुजे- वृत्रबाधनाय। राये- सम्पदे। नः- अस्मभ्यम्। शिक्ष- विद्यां देहि ॥१५॥

सं नः शिशीहि भुरिजोरिव क्षुरं रास्व रायो विमोचन।
त्वे तन्नः सुवेदमुस्रियं वसु यं त्वं हिनोषि मर्त्यम्॥ ८.००४.१६

विमोचन- बन्धविमोचक। भुरिजोः- भुजयोः स्थितम्। क्षुरम्। इव। नः- अस्मान्। सम्- सम्यक्। शिशिहि- तीक्ष्णीकुरु। रायः- सम्पदः। रास्व- यच्छ। यम्- यां सम्पदम्। मर्त्यं- मनुष्यं प्रति। त्वम्। हिनोषि- प्रेरयसि। तत्- ताम्। सुवेदम्- शोभनज्ञानमयीम्। उस्रियम्- चिद्रश्मिमयीम्। वसु- सम्पदम्। नः- अस्माभिः प्राप्तव्याम्। त्वे- त्वयि भवतु ॥१६॥

वेमि त्वा पूषन्नृञ्जसे वेमि स्तोतव आघृणे। न तस्य वेम्यरणं हि तद्वसो स्तुषे पज्राय साम्ने॥ ८.००४.१७

पूषन्- पोषक। त्वा- त्वाम्। ऋञ्जसे- प्रसाधयितुम्। वेमि- कामये। आघृणे- दीप्तिमन्। स्तोतवे- स्तोतुं कामये। वसो- शरण्य। स्तुषे- स्तोत्रे। पज्राय- दृढाय। साम्ने- समाधानयुक्ताय। सामगानयुक्ताय। तत्। तस्य- तादृशस्य भवतः। अरणम्- अरमणम्। न। वेमि- कामये। हि- खलु ॥१७॥

परा गावो यवसं कच्चिदाघृणे नित्यं रेक्णो अमर्त्य।
अस्माकं पूषन्नविता शिवो भव मंहिष्ठो वाजसातये॥ ८.००४.१८

कच्चित्- कस्मिंश्चित्काले। आघृणे- दीप्तिमन्। गावः- धेनवश्चिद्रश्मयः। यवसम्- भौमभोगाय। परा- परा गच्छन्ति। अमर्त्य- अमर। तत्। रेक्णः- गोरूपं रश्मिरूपं धनम्। नित्यमस्माकमस्तु। अस्माकम्- नः। पूषन्- पोषकः। अविता- रक्षकः। शिवः- मङ्गळः। वाजसातये- सद्गतिलाभाय। मंहिष्ठः- अतिशयेन दाता महनीयः। भव ॥१८॥

Dr. Rangani

स्थूरं राधः शताश्वं कुरुङ्गस्य दिविष्टिषु। राज्ञस्त्वेषस्य सुभगस्य रातिषु तुर्वशेष्वमन्महि॥ ८.००४.१९

दिविष्टिषु- दिव्यैषणासु। कुरङ्गस्य- कुरङ्गतृष्णावत् जिज्ञासासम्पन्नस्य। त्वेषस्य- दीप्तस्य। सुभगस्य- सौभाग्यवतः। राज्ञः- स्वामिनः। रातिषु- दानेषु। तुर्वशेषु- क्षिप्रेषु। स्थूरम्- बृहतीम्। शताश्वम्- प्रभूतप्राणसम्पन्नाम्। राधः- संसिद्धिम्। अमन्महि- ज्ञातवन्तः॥१९॥

धीभिः सातानि काण्वस्य वाजिनः प्रियमेधैरभिद्युभिः।
षष्टिं सहस्रानु निर्मजामजे निर्यूथानि गवामृषिः॥ ८.००४.२०

वाजिनः- सद्गतिमतः। काण्वस्य- मन्त्रविदः। अभिद्युभिः- दिव्यैः। प्रियमेधैः- प्रिययज्ञैः। सातानि- सम्भक्ताः सम्पदः। ऋषिः- अहं सूक्ष्मदर्शी। निर्मजाम्- शुद्धानाम्। गवाम्- धेनूनां चिद्रश्मीनाम्। षष्टिं सहस्रा- प्रभूतान्। यूथानि- सङ्घान्। धीभिः। अजे- अगच्छम्॥२०॥

वृक्षाश्चिन्मे अभिपित्वे अरारणुः। गां भजन्त मेहनाश्वं भजन्त मेहना॥ ८.००४.२१

मे- मया। अभिपित्वे- धने अभिप्राप्ते सति। वृक्षाः- तरवः। चित्- अपि। अरारणुः- अशब्दयन्। मेहना- महनीयाम्। गाम्- धेनुं चिद्रश्मिम्। भजन्त- असेवन्त। मेहना- महनीयम्। अश्वम्- तुरगं प्राणम्। भजन्त॥२१॥

Dr. Ranganji